

BIULETYN

KOŁA MIŁOŚNIKÓW DZIEJÓW GRUDZIĄDZA
KLUB „CENTRUM” SPÓŁDZIELNI MIESZKANIOWEJ

Rok XIII: 2015

Nr 15 (427)

Data odczytu: 08.04.2015 r.

Data wydania: 08.04.2015 r.

=====

985. spotkanie

Małgorzata Kurzyńska

Węgrowo, stan. 11. Cmentarzysko kultury wielbarskiej z późnego okresu wpływów rzymskich oraz wczesnej fazy okresu wędrówek ludów na ziemi chełmińskiej

W 2013 r. został zakończony wieloletni projekt związany z badaniami archeologicznymi na cmentarzysku kultury wielbarskiej w Węgrowie, stan. 11. Uwieńczeniem badań z lat 1998- 2005 r. i 2008 r. była publikacja zawierająca nie tylko badania archeologiczne, ale także antropologiczne, archeozoologiczne, próbek drewna i składu chemicznego wybranych zabytków. Opracowanie cmentarzyska było możliwe dzięki pozyskaniu funduszy ze środków Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego przez autorkę badań w Węgrowie oraz autorkę niniejszego artykułu.

Stanowisko w Węgrowie zostało odkryte w lipcu 1998 r., w trakcie budowy sieci wodociągowej na terenie gminy Grudziądz. Podczas prac ziemnych natrafiono na jeden grób ciałopalny (grób 1). Systematyczne badania wykopaliskowe rozpoczęto w roku 1999 i prowadzono je do roku 2008. W trakcie ośmiu sezonów rozpoznano obszar o wymiarach 150 x 160 m, na którym zarejestrowano 164 obiekty. W trakcie prac zarejestrowano cmentarzysko z późnego okresu rzymskiego i wczesnej fazy okresu wędrówek ludów oraz natrafiono na ślady osadnictwa neolitycznego (8 jam), ślady osadnictwa z epoki brązu (7 jam) z okresu rzymskiego (2 jamy), późnego

średniowiecza (9 jam) i okresu nowożytnego (II wojna światowa – 2 obiekty). Zarejestrowano też 28 obiektów o nieokreślonej chronologii i funkcji, które rozproszone są na całym stanowisku.

Badania w roku 1998 r. prowadzone były z funduszy Muzeum w Grudziądzu i Nadleśnictwa w Jamach, natomiast w 2008 r. – tylko ze środków Muzeum. W sezonach 1999-2005 prace finansowane były przez Kujawsko-Pomorskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków. We wszystkich sezonach prace wykopaliskowe wspierane były przez Gminę Grudziądz oraz Zakład Usług Leśnych Daniel – Państwa Bogumiły i Andrzeja Zielaskowskich.

Birytualne cmentarzysko kultury wielbarskiej w Węgrowie reprezentuje grupę płaskich cmentarzysk z północno-wschodniej części ziemi chełmińskiej, położone w Basenie Grudziądzkim, na pograniczu dużej doliny Wisły i Wysoczyzny Chełmińskiej, w strefie dolnego Powiśla, na prawym brzegu Wisły.

Cmentarzysko w Węgrowie zostało założone przez ludność kultury wielbarskiej około poł. III w. i było użytkowane do pierwszej ćwierci V w. Twórcami kultury wielbarskiej byli Goci – lud pochodzenia germańskiego, wywodzący się z północnej Europy, ze Skandynawii. Goci w I w. n.e. pojawili się u ujścia Wisły, na obszarze dolnego Powiśla, Pomorza Gdańskiego, a także na ziemi chełmińskiej. Wg gockiego historiografa Jordanesa żyjącego w VI w. n.e., Goci z rodu Amalów, pod wodzą swojego króla Beriga, przybyli ze Skandynawii i założyli Gothiskandzę – Nowy Kraj Gotów, który znajdował się naprzeciw ujścia rzeki Viskly – Vistuli (Wisły). Naukowcy toczą spór czy ta mityczna kraina Gothiskandza to wyspa Gotlandia, czy też wybrzeże Zatoki Gdańskiej. Po połowie I w. ludność gocka zajęła również Pomorze Środkowe (Pojezierze Kaszubskie, Krajeńskie) i północną Wielkopolskę. W końcu II w. Goci opuścili te tereny i wyruszyli na podbój, przesuując się stopniowo na Mazowsze, Podlasie, Polesie w kierunku południowo-wschodniej Europy, kierując się nad Morze Czarne do mitycznej krainy Oium. Pod koniec IV w. i na początku V w. po odejściu Gotów, rejon ujścia Wisły identyfikowany jest z wymienianymi przez historiografa Jordanesa Widiwariami (zlepek różnych plemion).

Dla kultury wielbarskiej w obrzędzie pogrzebowym charakterystyczny był birytualizm, tj. kremacja (spalenie) i inhumacja, czyli składanie do grobów nie spalonych zmarłych. Na cmentarzysku w Węgrowie zarejestrowano jeden grób szkieletowy oraz 60 grobów ciałopalnych. Z tej grupy antropologicznie określono 27 pochówków. Wyróżniono: 6 grobów dzieci, 5 grobów prawdopodobnie mężczyzn, 9 przypuszczalnie kobiet, pozostałe określone jako pochówki dorosłych. Po kremacji na stosie pogrzebowym szczątki zmarłych składano najczęściej do jam wygrzebanych w ziemi. Niekiedy zebrane szczątki mogły być umieszczane w nie zachowanych do dnia dzisiejszego skórzanych bądź płóciennych woreczkach, delikatnych koszykach lub drewnianych naczyniach. Sporadycznie spalone kości umieszczano w glinianych popielnicach. W niektórych jamach, na warstwie spalonych ko-

ści ustawiono poprzepalane na stosie ciałopalnym naczynia, w innych – naczynia obsypywano resztkami stosu. Były także jamy, i tych było najwięcej, w których wystąpiły tylko pojedyncze kości i fragmenty naczyń. Do jam lub naczyń wkładano przepalone na stosie pogrzebowym elementy stroju, przedmioty codziennego użytku: zapinki, sprzączki, grzebienie, przęśliki, igły, szkatułki z drewna, z których pozostały tylko okucia, oraz różnokolorowe paciorki szklane, zawieszki z metalu i poroża.

Jedyny grób szkieletowy na cmentarzysku w Węgrowie, w którym pochowana została młoda kobieta, ułożony był na osi północ-południe, z głową skierowaną na północ. Jest to typowa orientacja grobów, którą stosowała ludność kultury wielbarskiej (z głową na N czyli w stronę swojej ojczyzny). Grób wyposażony był w dwie zapinki, z których jedna ułożona była na obojczyku, a druga na klatce piersiowej. Suknia zmarłej została obszyta różnobarwnymi paciorkami. Powyżej głowy ustawiono dwa naczynia z gliny, przęślik i igłę. Do pasa przytwierdzono duży pascior i pierścien.

Wśród pochówków wyróżnionych na cmentarzysku na uwagę zasługuje pochówek w grobie 2, ze stosem ciałopalnym wzniesionym bezpośrednio nad miejscem, w którym przepalone szczątki zostały pogrzebane. Jest to grób typu *bustum* ze stosem *in situ*. Groby tego typu nie są znane w kulturze wielbarskiej, jednak powszechne w Europie Zachodniej i Europie Południowo-Wschodniej.

Do jednej z liczniejszych kategorii zabytków odkrywanych w grobach ciałopalnych i szkieletowych na cmentarzyskach kultury wielbarskiej, należą brązowe zapinki – fibule, agrawy, służące do spinania szat. Na cmentarzysku w Węgrowie znaleziono w 14 grobach 16 zapinek, a w 9 grobach 10 sprzączek. Wszystkie wykonane z brązu, tj. stopu miedzi i cyny. Większość zapinek i sprzączek produkowano w warsztatach lokalnych, niektóre mogły pochodzić spoza obszaru kultury wielbarskiej m.in. z zachodniobałtyjskiego kręgu kulturowego lub z kultury czerniachowskiej. Do grobów ciałopalnych kobiet i mężczyzn wkładano zazwyczaj jedną zapinkę lub sprzączkę. W grobach męskich często występowały w komplecie. Bogatsze zestawy rejestruje się w grobach szkieletowych kobiet, do których wkładano w późnym okresie rzymskim zazwyczaj dwie zapinki. Metalowe sprzączki stanowiące element pasa, występują głównie w grobach mężczyzn.

Najliczniejszą grupę ozdób spotykanych na cmentarzyskach późnorzymskich stanowią jedno- lub wielobarwne paciorki szklane, które były importami sprowadzonym z terenów Cesarstwa Rzymskiego, traktowane często jako pieniądz rzeczowy. W Węgrowie znaleziono ich prawie 200. Paciorki były ulubioną ozdobą kobiet i dzieci, chociaż pojedyncze egzemplarze wystąpiły także w grobach męskich. Najbarwniejsze paciorki znaleziono w grobie 60, szkieletowym. Ozdoby szklane znalezione w grobach ciałopalnych są zniekształcone, przepalone, jednak pomimo obecności na stosie nie straciły za dużo ze swojego pierwotnego blasku i w dalszym ciągu mogą zachwycać.

Funkcje amuletów, często o charakterze magicznym pełniły metalowe zawieszki w formie topora lub zawieszki z poroża w kształcie maczugi Herkulesa. Kobiety nosiły także niewielkie metalowe puzderka określane często jako wisiorki wiaderkowate, które były małymi pojemniczkami na pachnidła.

Jedną z cech wyróżniających kulturę wielbarską na tle innych kultur było nie wkładanie do grobów narzędzi pracy i broni, a sporadycznie tylko narzędzi żelaznych. Tak więc w grobach znajdujemy przede wszystkim elementy stroju, ozdoby i przedmioty codziennego użytku oraz takie, które służyły utrzymaniu codziennej toalety lub były niezbędne w codziennym życiu, ale jednocześnie były atrybutami kobiet lub mężczyzn. Zarówno w grobach kobiet, mężczyzn i dzieci dość często występują grzebienie z poroża. W Węgrowie znaleziono je w 15 pochówkach. Typowymi atrybutami kobiecymi związanymi z tkactwem są przęśliki gliniane, igły z brązu oraz pojemniki z kości ptasich, w których te igły przechowywano. Do grobów kobiet dość często wkładano drewniane szkatułki, służące do przechowywania precjozów oraz klucze, którymi otwierano prymitywne skonstruowane mechanizmy zamków. Na cmentarzysku w Węgrowie, w jednym z grobów kobiety (w grobie 31), znaleziono dwa metalowe okucia, które świadczą o tym, iż ofiarowano jej w drogę pośmiertną dwie szkatułki. W grobie tym znaleziono również najwięcej ozdób ze szkła i srebra.

Z przedmiotów codziennego użytku w grobach mężczyzn najliczniej występują pincety, noże i grzebienie. Grzebienie najczęściej wykonywano w przydomowych warsztatach rogowniczych, prawdopodobnie na osadach, w których mieszkała ludność użytkująca cmentarz w Węgrowie. Były też takie egzemplarze, które trafiły do społeczności węgrowskiej za pośrednictwem kupców z wielkich centrów produkcji grzebieni, które znane są m.in. w grupie masłomęckiej. Na cmentarzysku w Węgrowie w grobach znajdowano naczynia z gliny, w nielicznych tylko fragmenty naczyń szklanych. Większość naczyń z gliny wykonano ręcznie, z reguły nie były wykonane starannie, spełniały tylko funkcję symboliczną – akt darowizny. W trzech grobach znaleziono przepalone fragmenty naczyń, które reprezentują wyższy poziom, ponieważ wykonano je na kole garncarskim. Niektóre z naczyń mogły być tylko częściowo obtoczone na kole, o czym świadczą pierścienie na ich dnach. Na nekropolii w Węgrowie do grobów wkładano najczęściej od 2 do 4 naczyń. Do wyjątkowych należy grób dziecka (grób 28), w którym złożono 8 naczyń całych i w fragmentach.

Naczynia na użytek codzienny, jak i również na ceremonie pogrzebowe wytwarzano w pracowniach przydomowych zlokalizowanych na osadach. Naczynia wykonane na kole mogły być importami, które trafiły do społeczności węgrowskiej z sąsiednich terenów jako luksusowe przedmioty. Symbolem luksusu były również naczynia ze szkła, które nie należą do przedmiotów powszechnych w tym okresie. Naczynia te importowano prawdopodobnie z południowo-wschodnich pracowni szklarskich rozlokowanych w okolicach miast pontyjskich u wybrzeży Morza Czarnego.

(L.B.S.)

Redakcja: Tadeusz Rauchfleisch, Janusz Hinz. Logo KMDG wykonał Grzegorz H. Rygielski.